

SSIP - Social- og Specialpædagogik i Inkluderende Perspektiv

MAJ-BRIT D. HOFFMANN

**”DET KAN NYTTE” PÆDAGOGIKKEN OG
SEKS FILM FRA PERIODEN 1986-1991**

AARHUS
UNIVERSITET

INSTITUT FOR UDDANNELSE OG PÆDAGOGIK (DPU)

Maj-Brit D. Hoffmann

**”Det ka’ nytte” pædagogikken og seks
film fra perioden 1986 til 1991**

Social- og Specialpædagogik i Inkluderende Perspektiv (SSIP)

Aarhus Universitet 2011

:

Titel:

"Det ka' nytte" pædagogikken og seks film fra perioden 1986 til 1991

Udgivet af:

Forskningsprogrammet Social- og Specialpædagogik i Inkluderende Perspektiv (SSIP)

Aarhus Universitet

Institut for Uddannelse og Pædagogik

Forfatter:

Maj-Brit D. Hoffmann

© 2011 Forfatteren

1. udgave 2011

Omslag og grafisk design: Knud Holt Nielsen

Kopiering tilladt med tydelig kildeangivelse

ISBN: 978-87-7430-258-2

Indledning

I perioden 1985-1991 blev der iværksat en række projekter under titlen "Det ka' nytte" med henblik på at forbedre livsvilkårene for de sværest handicappede. For tiden kører der en række projekter, finansieret af satspuljemidlerne fra 2008, der skal opkvalificere arbejdet på botilbud for voksne udviklingshæmmede. Det største af disse projekter blev lanceret som "Det ka' nytte" anno 2012. Det er et projekt, der i et samarbejde mellem de kommuner, der tidligere hørte under Frederiksborg Amt og Danmarks Pædagogiske Universitetsskole (DPU/AU), blandt andet ønsker at "*fremstille en opdateret Det ka' nytte – metodik*" (projektbeskrivelsen p.3).

Forud for dette havde både Socialpædagogernes landsforbund og daværende undervisningsminister Bertel Haarder samt socialminister Eva Kjer Hansen udtrykt interesse for at puste liv i "Det ka' nytte" igen (Blem 2008 og Pedersen 2007). "Det ka' nytte"-tankegangen ses altså stadig som værende relevant indenfor feltet udviklingshæmmede. I denne artikel vil jeg beskrive og analysere "Det ka' nytte"-tankegangen og dens gennembrud i 1980'erne, herunder vil jeg se på, hvilket ændret syn på udviklingshæmmedes hverdagsliv og hvilke rolleopfattelser tankegangen var udtryk for. Hovedfokus vil være på de oprindelige "Det ka' nytte"-projekter i 80'erne og 90'erne, som vil blive sat i relation til en mere overordnet samfundsmæssig kontekst i den pågældende periode. Jeg vil herudover trække enkelte paralleller til en mere nutidig kontekst.

Udviklingshæmmede omtales ofte som én gruppe uanset funktionsniveau. Det ka' nytte (herefter DKN) var oprindeligt tiltænkt de sværest handicappede, fordi, som Jørn Foss skriver i en artikel i 1989, der gør status over igangværende DKN-projekter, erfaringen er "*at jo mere handicappede mennesker er, jo mindre hører man om dem – jo mindre livskvalitet, jo mindre støtte og professionel indsats bliver de givet.*" (Foss 1990 p.143). Derfor har jeg særligt fokus på denne gruppe – dermed ikke sagt, at jeg ikke også vil inddrage diskussioner og perspektiver, der er tiltænkt alle hørende under kategorien udviklingshæmmede. Mit afsæt og fokus vil være perioden fra midten af firserne til starten af halvfemserne.

Der blev i forbindelse med DKN-projekterne blandt andet udgivet tolv videofilm med det formål at fungere som undervisningsfilm på området, på relevante uddannelser mv. Det var også et formål at få udbredt DKNs budskaber, ligesom de skulle tjene som dokumentation for, at der fandt en positiv udvikling sted for både beboere og personale. I forhold til DKN-materialet vil jeg fokusere særligt på 6 af de i alt 7 film der omhandler voksertilværelsen (se oversigt sidst i artiklen). Filmene er konstrueret med det formål at fortælle den positive historie om DKN, og der er, med et begreb lånt fra Erving Goffmans teatermetaforer, således tale om "frontstagefremstillinger" – de med-

virkende er bevidste om, at de bliver filmet, og det er de "gode måder" at handle på, der bliver vist. De fremstiller således noget, der nærmer sig et idealbillede i forhold til det menneskesyn og den pædagogiske tilgang, som DKN søgte at etablere. Med andre ord repræsenterer filmene givetvis et manipuleret udvalg af hverdagen, som det blev levet i botilbuddene, snarere end et helhedsbillede af udviklingshæmmedes hverdagsliv mere generelt, hvilket ville kræve, at "backstage-fremstillingerne" også blev inddraget. For at få et bredere perspektiv vil jeg inddrage litteratur, artikler mv. skrevet med reference til det arbejde, der foregik i de udviklingshæmmedes bomiljøer (og hverdagsliv i øvrigt) i den pågældende periode. Filmene fungerer dog til at give et billede af, hvad ideerne bag DKN er. De giver billeder på rollesituationer og dagligdags liv – både i forhold til gode, såvel som dårlige eksempler (der italesættes ved en afstandstagen fra tidligere tiders praksis), og herved giver de et billede af, hvilke rolleopfattelser og hvilket menneskesyn, der ligger bag DKN.

"Det ka' nytte"

DKN-projekterne blev fra 1988 finansieret af de såkaldte SUM-midler (Socialministeriets Sociale Udviklingsmidler), men blev inden da (1985) iværksat i et samarbejde mellem Storstrøms Amt, Frederiksborg Amt og Socialpædagogernes Landsforbund. Projekterne havde særligt fokus på efteruddannelse af de medarbejdere, der arbejdede i institutioner for svært handicappede samt på projektarbejde knyttet til konkrete beboere. Udover konkrete udviklingsarbejder på institutionerne blev der i DKN-regi i perioden 85-91 og efterfølgende udviklet systematisk personaleuddannelse. Der blev udviklet inspirationsmateriale i forhold til kommunikationen, et hæfte med beskrivelse af DKNs fundament, samt de film, jeg tidligere har nævnt. Der blev desuden udviklet en model til at systematisere, planlægge og evaluere indsatsen for den enkelte beboer ud fra en forudgående "pædagogisk analyse". Der blev også lavet en evalueringsrapport i relation til uddannelsen af DKN-instruktører i Frederiksborg amt. Rapporten beskriver dog herudover hele fundamentet i DKN.

Filmen 'Fra Genstand til menneske' (1986) blev vist på landsdækkende TV, hvilket resulterede i, at der blev interesse for DKN fra flere steder rundt om i landet (Dahlin 1996 p.21). Medierne fik således en effekt i forhold til at sprede DKNs budskaber og gøre det til et mere landsdækkende anliggende. Jørn Foss, der i 1989 har lavet en beskrivelse af de i perioden igangværende projekter under DKN, der var finansieret af SUM-midlerne, beretter om initiativer på både børne- og voksenområdet, fra både fra Frederiksborgs-, Vestsjællands-, Københavns- Viborgs- og Århus Amt samt fra Bornholm og på Færøerne.

Frank Bylov peger i sin doktordisputats (Bylov 2010), omhandlende empowermentbevægelserne blandt udviklingshæmmede i perioden 1980-1995, på, at frontfigurerne i forhold til nogle af de bevægelser/strømninger, der var i tiden i forhold til udviklingshæmmede, var lærere ansat på specialskolerne for unge og voksne (Bylov 2010 p.5). Poul Erik Larsen – en af de centrale personer bag DKN-tankegangen - var netop uddannet lærer og havde desuden erfaring fra børneområdet. En artikel af Birgit Kirkebæk omhandlende kommunikation med psykisk udviklingshæmmede giver da også det indtryk, at det var efter, at de svagest udviklingshæmmede fik adgang til skoleverden og hermed blev omkonstrueret fra at være uunderviselige til at være nogle, der rummede udviklingsmuligheder, at troen på de svageste som værende "kommunikationskompetente" i tilfælde af den rette kompensation vandt indpas (Kirkebæk 1987 p. 78). Et af DKN's fokusområder omhandlede netop udviklingen af kommunikationsmuligheder som kompensation for det manglende funktionelle verbale sprog. Et fokus, der fremstår tydeligt i alle filmene, hvor man ser, hvordan personalet i forsøg på at etablere en form for kommunikation med beboerne må lære sig at anvende og bruge både tegn til tale (talesprog, der suppleres med enkelte tegn fra døves tegnsprog), konkrete genstande, der illustrerer bestemte aktiviteter (konkreter), samt i nogle af filmene desuden billeder og billedsymboler. Dette skal ses ud fra DKN's meget miljørelaterede handicapforståelse, der med afsæt i DKNs overordnede referenceramme italesætter de svært udviklingshæmmede som havende *"samme udviklingsmæssige potentiale som alle andre"* (Møller 1990 p.9) og som værende *"programmeret til at gennemleve normaludviklingen"* (ibid) – hvis altså omgivelserne formår at iværksætte interventioner der understøtter kompensation for de medfødte skader.

Udviklingshæmning beskrives i DKN-rapporten som et samspil mellem medfødte skader og en *"udviklingsmæssig konsekvens af manglende hensyntagen og kompensation"* (ibid), og der fokuseres specifikt på medarbejdernes holdning og identificering af de (svært) udviklingshæmmede som *"rigtige mennesker"*. Poul-Erik Larsen konkluderer da også i et interview fra 2010 på baggrund af mange års erfaring som konsulent, at han *"aldrig har oplevet, der har været et problem med en beboer, men jeg har mange gange oplevet, at problemet i virkeligheden hellere ligger hos personalet, hellere end – man kan også sige i relationen eller samspillet mellem personalet og beboer"* (uddrag af interview med Poul-Erik Larsen 2010).

Et andet centralt omdrejningspunkt, som fremtræder i DKN-rapporten, er begrebet livskvalitet. I bogen *"Fra normalisering til empowerment"* definerer Ole. P. Askheim (Askheim 2003) livskvalitetsbegrebets indtog i debatterne om udviklingshæmmede som et subjektivt værdibaseret supplement til socialpolitikens økonomiske og materielle mål (Askheim 2003 p.71). Med DKN inddrages etiske aspekter i forhold til relatio-

nen og kan ses som udtryk for en optimering af de menneskelige ressourcer efter en periode, hvor økonomiske (eksempelvis normeringer) og materielle (eksempelvis boligstandarden) aspekter i takt med velfærdsstatens ekspansion havde skabt forbedringer på disse områder.

Centralt for DKN står altså selve referencerammen, kommunikationsudvikling, personalets holdning, begrebet livskvalitet samt konstruktionen af svært udviklingshæmmede som mennesker, der kan ses ud fra en normaludviklingsforståelse. Denne udviklingsforståelse refererer til en udviklingspsykologisk forståelse, der beskriver udvikling som forekommende i en bestemt rækkefølge (Møller 1990), og ideen om, at det var muligt for også svært udviklingshæmmede at gennemleve denne udvikling, hvis der blev kompenseret på den rette måde, var ny. Dette aspekt uddybes særligt i filmen 'En pædagogisk udfordring', der har personalets indsats/rolle som hovedtema. Her understøttes normaludviklingstemaet særligt, blandt andet i en scene der viser en undervisningsseance ved Poul-Erik Larsen, hvor han bruger følgende eksempel: *"mennesker, der fødes uden øjne, fødes alligevel med potentialet til at se, fordi potentialet sidder i hele organismen [...] hvis ikke man kompenserer for, at han ikke kan se, kommer han selvfølgelig til at mangle det, vi andre udvikler ved at se"* ('En pædagogisk udfordring': 09.25¹).

De svært udviklingshæmmedes indtog på normalitetens scene

Den franske filosof M. Foucault taler for at *"gøre rede for dannelsen af subjektet indenfor en historisk ramme"* (Foucault citeret fra "Truth and Power" i Heede (2004) p.18). Dette aspekt er bl.a. udforsket af Birgit Kirkebæk indenfor området. Ifølge hendes analyse er begrebet normalisering *"det begreb der har konstitueret vores nutidige forståelse af – og praksis indenfor – det felt, vi kalder psykisk udviklings-hæmning"* (Kirkebæk 2001 p.224). Normalisering skulle ifølge forsorgschef Niels-Bank Mikkelsen ses i forhold til holdningsmæssige og materielle vilkår, og han sammenkobler begrebet med etablering af en *"menneskelig tilværelse"* (Kirkebæk 2001 p.224) med fokus på, at udviklingshæmmede skulle have vilkår som "normale mennesker" i forhold til boligforhold, undervisning/oplæring og borgerlige rettigheder (Kirkebæk 2001 p. 25). Det var en tankegang, der sidenhen førte til en inddeling af udviklingshæmmedes hverdagsliv, så det afspejlede det øvrige samfunds institutioner med hensyn til bestemte livsaldre (børnehave, skole/fritidshjem, ungdomsskoler/klubber og voksenliv) og med hensyn til voksenlivets inddeling i henholdsvis arbejdsliv, familieliv og fritidsliv (bl.a. Holst m.fl.1990 p.159ff, Bylov p. 110).

¹ Ved citater fra filmene henvises til hvor i forløbet, der citeres fra (minutter.sekunder).

Et eksempel på, at begrebet normalitet og menneskelighed i forhold til svært udviklingshæmmede kan have flere betydninger, ses i 'Husker du Hanne', hvor hverdagsidealet for den udviklingshæmmede italesættes i forhold til den ansattes normale liv *"man glemmer lidt at se på, hvordan man godt selv ville have det derhjemme"* ('Husker du Hanne': 2.10). Det at sidestille idealet for udviklingshæmmedes hverdagsliv med hverdagsidealet for almindelige mennesker problematiseres i samtiden og betegnes som *"almindelighedens tyranni"* (Holst m.fl. 1990 p.161) med deraf følgende konsekvens, at *"udviklingshæmmedes egne ønsker, behov og muligheder for egne valg"* tilsidesættes.

Et scenarie fra 'Husker du Hanne' illustrerer, hvordan fortolkningen af, hvad menneskelighed er, spillede en rolle – her set specifikt i forhold til de udviklingshæmmedes adfærd. En mand går frem og tilbage på en lang gang med den konstante lyd: *"ijoh, ijoh"*. Imens fortæller en ansat på stedet, hvordan hun i udgangspunktet oplevede de udviklingshæmmede: *"Det er ikke mennesker det her. De siger ikke noget, de gør ikke noget, sidder ned og virker passive på mig. Sagde nogle mærkelige lyde - det var utroligt. Og jeg var også en smule bange for dem, der var jo også nogle, der kunne gå, men kom med højtråbende lyde, så man på det nærmeste gik udenom"* ('Et spørgsmål om holdning': 2.54). Det menneskelige kobles altså her bl.a. med en adfærd, der handler om evnen til at tale i et forståeligt sprog og om at tage initiativ til at foretage sig noget, ligesom hun italesætter, hvordan deres noget aparte adfærd resulterer i, at hun bliver bange for dem.

Filmene har det tilfælles, at de indeholder fortællingen om en konkret beboer og dennes udviklingsforløb undervejs i et DKN-projektforløb. Fortællingerne indledes desuden med gribende beretninger om beboerens livsforløb, der siden tidlig barndom har været levet på en eller flere af statens åndsvageanstalter. Et centralt tema, filmene dermed søger at formidle, er, hvordan beboernes adfærd er et resultat af mange års dårlige livsbetingelser på anstalterne. Det var livsbetingelser, der adskilte sig radikalt fra livsbetingelser for "normale" mennesker, og som derfor havde påført de udviklingshæmmede omfattende psykologiske og udviklingsmæssige skader. DKN søgte at etablere fokus på, at menneskene var blevet "umenneskelige" på grund af nogle umenneskelige livsbetingelser. De udviklingshæmmede beboere, der beskrives i filmene, går på den måde fra at være objekter, hvis handlinger betegnes som formålsløse og fortolkes med afsæt i deres "uhelbredelige sygdom", til at rumme fortolkninger af de udviklingshæmmede som (normale) subjekter, der rummer en egen (fri) vilje og evnen til at handle formålsrettet.

DKN ønskede altså ifølge filmene (og materialet generelt) at ændre på de ansattes fortolkningsramme i forhold til de udviklingshæmmede og i forhold til selve arbejdets

omdrejningspunkt. Goffman kan bruges, når man vil se på, "hvilke roller og identiteter man kan fremanalysere af det sociale arbejdes øjeblikke" (Mik-Meyer og Villadsen 2007 p.56). Goffman bruger begrebet "main line" (hovedaktivitet) som centralt i forhold til samvær mellem mennesker, der er tale om *"et særligt fremtrædende aspekt, som kan siges at udgøre selve hovedsporet i samværet"* (Jakobsen/Kristiansen 2002 p.151). Det er blandt andet disse hovedspor, jeg vil prøve at følge i næste afsnit, hvor jeg vil se på, hvilke "main lines" der følges i forhold til samværet mellem beboere og personale, som det fremstilles i DKN-filmene. Dette bruges som et afsæt for at diskutere de roller, der søgtes etableret i forhold til scenen: botilbuddet.

Sociale forandringer i udviklingshæmmedes bomiljøer

Et gennemgående tema i samtlige film er en afstandtagen fra den rolle, medarbejderen tidligere havde, hvor fokus udelukkende var på ren pleje, at få ordnet vasketøj, ryddet op og lignende. Da det stadig er opgaver, der nødvendigvis må udføres af medarbejderen for at få hverdagen til at køre, suppleres det, der karakteriseres som *"ren pleje" med et "udviklingsorienteret fokus"* ('Et spørgsmål om holdning':1.58). Ved gennemgang af de seks film har jeg noteret de forskellige sceners temaer for samvær og aktivitet, og det ses, hvordan et væsentligt tema handler om blandt andet renlighedstræning, selvhjulpenhed i forhold til at spise, drikke, tage tøj på osv., altså et skift der går fra, at medarbejderen alene udfører de arbejdsopgaver, der er omkring beboerens dagligdag med beboeren som passiv part, til, at beboeren inddrages. Der søges etableret et samarbejde mellem beboere og medarbejdere ofte i håb om, at beboerne kan oplæres til at ville gøre det selv, eller i hvert fald delvist selv. Disse udviklingstemaer kan karakteriseres ved at høre ind under det, der går under betegnelsen ADL (almindelig daglig levevis).

Men filmenes udviklingstemaer er ikke kun karakteriseret ved ADL-træning. Scener, som jeg har betegnet som mere oplevelsesorienterede aktiviteter, forekom i mindst ligeså høj grad (se skema1 i bilag). Disse aktiviteter har jeg yderligere inddelt i forskellige underpunkter (opsamlet i skema 2 i bilag).

Skema 2's temaer fremstår i filmene, ligesom med ADL-temaerne, som aktiviteter med ekspliciterede udviklingsmæssige formål, og ofte har de flere formål. En gåtur på området indeholder begrebsindlæring i forhold til de genstande, der forekommer undervejs (sten, blade, fugle mv.) ('Fra genstand til menneske' og 'Egils historie'), på en tur i skoven trænes benmusklerne ved gang op ad bakke ('Husker du Hanne'), der læres om årsag og virkning ved leg med fjernstyret bil ('Egils historie') og ved at tænde og slukke for musik på båndoptager ('Fra genstand til menneske'). Det beskrives af medarbejderne, hvordan oplevelser giver mulighed for bearbejdelse, begrebsindlæring og kom-

unikationsindlæring (bl.a. 'En pædagogisk udfordring'). I forhold til de fleste samværssituationer er der tale om, at der samtidigt arbejdes med det formål at understøtte og udvikle kommunikationen mellem medarbejder og beboer. I 'Fra genstand til menneske' karakteriseres hovedpersonen Hannes hverdag som at være ændret fra formålsløs dagligdag til en hverdag karakteriseret ved formålsrettede aktiviteter og samvær.

Der sker således i forbindelse med DKN en meningstilskrivning, der handler om at sætte de hverdagsaktiviteter, beboerne på institutionerne indgår i, ind i en udviklingsmæssig sammenhæng, formålene ekspliciteres og sættes desuden til diskussion. Dette aspekt fremstår tydeligt i 'Et spørgsmål om holdning', hvor der som noget nyt på projektinstitutionen indføres personalemøder, samt daglige overlapninger, hvor der tales om beboerne. Noget, der ifølge medarbejderen, der fortæller, styrker refleksionen over, hvad der gøres med beboerne, og hvordan det gøres.

Med DKNs udviklingstemaer ses et ønske om at udskifte den mere traditionelle sygeplejefaglige dominans på området med en mere (social)pædagogfaglig, hvor beboerens udviklingspotentialer er i højsædet, og hvor også de mere "plejefaglige" opgaver bliver mål for beboernes udvikling, og hvor målet med hensyn til medarbejderne bliver at gøre dem i stand til at iværksætte denne udviklingsprocess. I følge Goffman kan man "*spore sociale forandringer i en rolle gennem de typer af rolle-andre, der bliver tilføjet eller forsvinder fra rollesættet*" (Goffman 2004 p.195). Skiftet i medarbejderrolle må ses i relation til et skift i beboerrollen, der går fra at blive fortolket i et omsorgstema til at blive fortolket i et (social)pædagogisk udviklingstema.

I DKNs 10 års-jubilæumsskrift (Dahlin 1996) berettes det, hvordan der på det tidligere Ebberødgård kom ny forstander i 1992-1993, som ændrede den "sygeplejefaglige" forståelse til en mere pædagogisk (ibid p.2). Beretningen antyder altså, at der på trods af DKNs intentioner om at generere denne ændring fra midten af firserne senere hen stadig var problemer i forhold til at få realiseret dette rolleskift. Bylov nævner, hvordan SUM-projekterne i perioden fungerede som innovationskatalysatorer for udviklingen af nye boformer for udviklingshæmmede (Bylov 2010 p.277), men i forhold til afsættet for de første DKN-projekter er der nok i højere grad tale om at omdefinere arbejdet i forhold til de svageste udviklingshæmmede, hvis bopæl var lokaliseret på det område, hvor en af de gamle statslige anstalter havde ligget (dog med ændrede boligmæssige rammer) (bl.a. uddrag af interview med Ester Gregersen 2010 og Dahlin 1996), og hvor medarbejderskaren i høj grad bestod af den gamle forsorgs omsorgsuddannede personale (Bylov 2010 p. 274). Dette skal ses i modsætning til de nyetablerede boformer, hvor "*de nye seminarieuddannede socialpædagoger*" (ibid p. 274) fortrinsvis blev ansat og stod for etablering og udvikling af en "*ny socialpædagogisk praksis*" (ibid) på områ-

det. To af de senere film ('Husker du Hanne' og 'En pædagogisk udfordring') illustrerer denne udvikling. De foregår på den forholdsvis nyetablerede institution "Kronborg-hus", der netop fra start havde (og stadig har) specifikt afsæt i DKN.

Medarbejderrollen

'Et spørgsmål om holdning' beskriver, hvordan DKN er et koncept, der kræver en ekstra indsats fra personalets side. Det italesættes samtidigt som værende det hårde arbejde værd, fordi beboerne udvikler sig på en måde, medarbejderne ikke troede mulig, og dette fungerer som motivationsfaktor for at arbejde ekstra hårdt. Det understreges, hvordan det kræver, at medarbejderen *"hele tiden udvikler sig, søger ny viden og indstiller sig på at være i en proces, der aldrig stopper"* ('Et spørgsmål om holdning': 20.13). Personalets *"holdninger til og tro på, at beboeren kan og vil lære mere"* ('Et spørgsmål om holdning': 19.15) er central.

Andersen og Born har med udgangspunkt i sociologen Niklas Luhmann lavet en semantisk analyse af italesættelsen af den offentlige ansatte (Andersen og Born 2001). Deres analyse påviser, hvordan der netop i perioden fra midten af 80'erne til midt/slut 90'erne sker et skift fra den "ansvarshavende medarbejder" til den "ansvarstagende medarbejder". Hvor den ansvarshavende medarbejder ud fra mere overordnet definerede beskrivelser af arbejdsopgaverne havde "pligt" til at udføre bestemte arbejdsopgaver, bliver den ansvarstagende medarbejder selv ansvarlig for at tage ansvar (ibid p.80f). Dette er en indstilling, der i høj grad relaterer sig til begreber som omstillingsparathed og forandringsparathed, som er nogle af tidens mantraer både på det organisatoriske og på det individuelle (medarbejder)niveau (ibid p.77ff).

Generelt er det et gennemgående tema i alle filmene og i det øvrige DKN-materiale, at udvikling hos beboerne er betinget af, at medarbejderen påtager sig ansvar for denne udvikling. Dette aspekt udtrykkes også af begge mine informanter i interviewene. Ester Gregersen fremhæver som noget af det vigtigste ved DKN, at ansvaret for beboerens udvikling blev flyttet til medarbejderen (interview med Ester Gregersen 2010). Poul-Erik Larsen pointerer: *"at når jeg møder et menneske, så er det mit ansvar om det her menneske bliver udviklingshæmmet eller ej. Det er ikke et spørgsmål, om det har en hjerneskade eller en kromosomfejl eller sådan noget, næh - det er mit ansvar, om jeg gør det, der skal gøres"* (uddrag af interview med Poul-Erik Larsen 2010).

Denne ansvarstilskrivning til medarbejderen i forhold til den manglende udvikling er lidt interessant sat i sammenhæng med Bylovs analyse, der viser, at lærerne på ungdomsspecialskoleområdet i samme periode - der på det tidspunkt rummede en generation af udviklingshæmmede, der var vokset op hos egen familie - italesatte foræl-

drene som "udviklingshæmmerne", der med deres overdrevne og unødvendige omklamring havde skylden for eventuel manglende udvikling (Bylov 2010).

Den store ansvarstilskrivelse satte store krav til medarbejderne, og der blev krævet noget ekstra af dem. Ildsjælene fik en særlig rolle i DKN. Poul-Erik Larsen står ikke blot som central nøgleperson i forhold til hele DKN og opstarten, men karakteriseres flere steder i DKN-materialet som en "ildsjæl". Men også Ester Gregersen taler om ildsjæle i forhold til DKN: *"Altså det her kunne ikke lade sig gøre med bare én ildsjæl ... der var mange, som var enige om, at det her var vigtigt at gøre noget ved"* (uddrag af interview med Ester Gregersen 2010). Det er vigtigt at pointere, at DKN-projekterne, ligesom de øvrige SUM-projekter, ikke afstedkom ekstra ressourcer, men fandt sted og udvikledes indenfor de eksisterende rammer. Ester Gregersen fortæller desuden, at dem, der virkelig ville det og troede på sagen, *"var nødt til at flytte fra den institution, hvor de kom fra til et andet sted, hvor der var mere plads til, at de kunne lave det der"* (altså DKN) (Uddrag af interview med Ester Gregersen 2010). Måske var det en af forklaringerne på, hvorfor det var svært at få gennemført forandringerne på det tidligere Ebberødgård, simpelthen fordi DKN-ildsjælene fandt andre og måske mere 'moderne' boinstitutioner at arbejde i?

I skema 2 (se bilag) ses, hvordan et fælles tema for de fleste film, er personalets fysiske tætte kontakt med beboeren, blandt andet ud fra en argumentation om, at der skal kompenseres for de skader, centralinstitutionerne havde afstedkommet ved manglende psykisk omsorg, samt for at styrke bestræbelserne på relationsdannelser. Dette følelsesmæssige aspekt fremhæver Poul-Erik Larsen som noget af det, han med tiden er kommet til at tillægge større og større betydning. Han refererer blandt andet til en scene fra en film, hvor en amerikansk professor i psykologi, John McGee, arbejder med et meget psykisk skadet menneske, der beskrives således *"i stedet for at få kys og knus så har han fået spark og er blevet spulet med en kold vandslange [...]. Vi kan give ham alt det, han skulle have haft for 30 år siden... og så er spørgsmålet, kan vi finde nogen, der vil det?"* (uddrag af interview med Poul-Erik Larsen 2010). Medarbejderen stilles således også ansvarlig for en omsorg, som på mange måder trækker på en familiemæssig omsorgsrammeforståelse.

Medarbejderen skal endelig også iværksætte begyndende integrationsbestræbelser i forhold til det øvrige samfund, hvilket bl.a. italesættes i 'Husker du Hanne': *"Folk kigger, og af og til glør de. Men tiderne er ved at ændres, folk som Hanne ses mere og mere i bybilledet, for mange mennesker er nysgerrighed og undren afløst af sympati og hjælpsomhed. Hanne er også en del af samfundet."* ('Husker du Hanne': 6.30) At det er en pædagogisk opgave at understøtte denne proces, ses i en scene, hvor Hanne er til

frisøren, og medarbejderen fortæller, hvordan det er en vigtig opgave for hende at guide andre i samværet med Hanne.

Beboerrollen

Filmenes fortællinger søger at illustrere, hvordan beboerrollen går fra passiv og hjælpeløs til at være en aktiv samarbejdspartner (dog i høj grad på medarbejdernes præmisser), der kan og vil hjælpe sig selv. Beboerne beskrives desuden som nogle, der kan stilles krav til, og som nogen der har udviklingspotentialer. Alle beskrives som værende i stand til i langt højere grad end hidtil antaget at være aktive omkring selvforhold eksempelvis daglige aktiviteter som at spise og drikke selv og i forhold til at tage tøj på. Dette sker med en afstandstagen til tidligere tiders beskrivelser af beboerne, som eksempelvis beskrivelsen af projektbeboeren Eigil ('Eigils historie'). Filmen beskriver kritisk, hvordan han tidligere, inden han kommer med i et DKN-projekt, er blevet beskrevet som *"totalt ubeskæftelig"* ('Eigils historie': 12.37), og som en, der *"spiser mad med fingrene, og som ikke kan trænes på dette punkt"* ('Eigils historie': 13.12). Det kan dog forekomme paradoksalt, at der sideløbende med, at der fokuseres meget på, at det i sidste ende drejer sig om, at beboerne skal lære at træffe valg, samtidig fortælles, hvordan *"hun skal lære at gennemføre træningen som planlagt ... hun skal presses i forhold til dette, men til gengæld viser hun tiltagende glæde og selvstændighed undervejs i projektet"* ('Fra genstand til menneske': 21.50). En såkaldt frisættelse af beboerne til mere autonome individer går således gennem meget fastlagte træningsprogrammer, dagsordenen for beboernes hverdagsliv sættes dermed af socialpædagogiske interventioner. Valgmulighederne etableres på nogle meget banale punkter som eksempelvis at vælge mellem yoghurt og havregrød og at sige til og fra i forhold til igangværende aktiviteter. At dette var en helt ny og virkelig svær opgave fortæller, i hvor høj grad der i udgangspunktet var tale om mennesker med meget begrænsede muligheder for indflydelse på egen tilværelse.

Ønsket om at lægge vægt på en social fortolkningsramme understøttes, når det i 'Et spørgsmål om holdning' understreges, hvordan beboeren Jørgen har reageret uhensigtsmæssigt på baggrund af personalets uvidenhed og manglende evne til at forstå ham. Årsagen til problemadfærden går altså med DKN fra at være fortolket som noget "naturligt" iboende hos Jørgen til at være resultat af sociale og miljømæssige problemer. Som tidligere nævnt tilskrives alle projektbeboerne evnen til at kommunikere, men med andre midler end "normalbefolkningen".

Der er ingen tvivl om, at DKN i høj grad handlede om en afvisning af tidligere tiders objektgørelse af udviklingshæmmede og handlede om at få italesat de udviklingshæmmede i en subjektposition. Bylovs analyse understreger, hvordan der i perioden

hos henholdsvis familien og specialskolen konstrueres forskellige nye subjektoplevelser af de udviklingshæmmede (Bylov 2010 p.21). Dette understøtter Järvinen og Mik-Meyers perspektiv om, at klienter/beboere altid må ses i relation til den institutionelle kontekst, de fremstår i (Järvinen og Mik-Meyer 2003). Järvinen og Mik-Meyer fremhæver, hvordan der i forbindelse velfærdsinstitutionerne er tale om konstruktion af institutionelle "problemidentiteter", hvorfor *"individet og dets problemer derfor først må ændres til et format, som passer sammen med institutionens problemkategorier, regler og rutiner"* (Järvinen og Mik-Meyer 2003 p.15).

Som tidligere nævnt får ADL- træningen under DKN - udover at være arbejdsopgaver, der under alle omstændigheder skal gøres - også den funktion at gøre beboerne mere selvhjulpne. Medarbejderens tid spildes ikke med "rent plejearbejde", men omkonstrueres på en måde, så den giver mening for begge parter. At beboerne rent faktisk bliver mere selvhjulpne, fremstår i filmene, når der gøres status over beboernes udvikling efter at have været med i et DKN-projekt. Ligeledes beskrives beboerne, når der gøres status over projekternes effekter, som havende haft stor glæde af at være med i projekterne – som eksempler nævnes: begyndende anvendelse af og forståelse for enkelte symboler (billeder og konkrete), reduktion i problemadfærd (eks. kradser sig mindre, sluger i mindre grad sit tøj, voldsom adfærd og skrigeture reduceret), mere nuanceret/intensiveret følelsesrepertoire, stærkt reduceret medicinforbrug, begyndende muligheder for at indgå i sociale aktiviteter sammen med andre beboere, mere aktiv i forhold til at spise selv, renlig, viser glæde, tager initiativer til kontakt med personalet, hjælper med praktiske opgaver i dagligdagen, i mindre grad afvægring ved berøring. Alt dette dog med pointering af, at beboerne for at være i stand til dette fortsat er og altid vil være afhængige af, at det sker sammen med en medarbejder.

De svært udviklingshæmmede i rollen som voksne børn

Når beboeridentiteten/rollen ses som værende afhængig af den institutionelle kontekst, er det relevant at se nærmere på de aktiviteter, der tilbydes beboerne. De er en del af beboernes mulighedsrum for identitetsdannelse. Aktiviteterne i skema 1 (se bilag) kan, set i et perspektiv, der relaterer sig til begrebet livsaldre, til en vis grad ses som værende knyttet til barndommen. At skulle lære at spise og tage tøj på selv, at kende ord og begrebs betydning, at lege med bold og køre med fjernstyret bil, at synge børnesange, at blive gynget, at blive vugget i armene som et lille barn, at nusse og kramme mv.

Hermed ikke sagt, at mange af aktiviteterne ikke kan tolkes i forståelsen 'voksnes fritidsaktiviteter', men med reference til udviklingspsykologien italesættes de voksne udviklingshæmmede netop som værende stagneret på et 'udviklingsniveau' tidligt i

barndommen. Det 'unormale' konstrueres i en normaludviklingsforståelse, der for at give mening i forhold til beboernes adfærd må være en normaludviklingsforståelse, der sidestilles med små børns udvikling. Særligt i forhold til den del af det pædagogiske arbejde, der handler om den tætte fysiske kontakt mellem beboere og medarbejdere, tjener denne udviklingsforståelse samtidig et formål: Det at nusse og kramme vil i fortolkningen voksen-voksen afstedkomme en temmelig intim symbolsk betydning som mellem to kærlighedspartnere, hvorfor barnemetaforen her tjener det formål overhovedet at gøre den slags samvær mellem beboer og medarbejder legal.

Denne barne/familie-tilskrivelse/metafor skal dog ikke ses entydigt. Det er værd at påpege, hvordan de svært udviklingshæmmede i samme tidsperiode i nogle af Københavns Amts institutioner italesættes som mennesker med alderssvarende tanker og følelsesliv (unge/voksne), efter man indførte staveplader i kommunikationen (Medarbejderne i M-huset 1987, Baastrup/Jessen 1992). Der blev dog sidenhen rejst spørgsmålstegn ved, hvorvidt det var medarbejdernes og ikke beboernes tanker, der blev udtrykt via stavepladerne (Betak 1998). Bylov kommer også med eksempler fra perioden hvor udviklingshæmmede italesættes som *"andre voksne mennesker"* (Bylov 2010 p.282). Han påpeger hvordan dette resulterer i et skift der bl.a. italesætter medarbejderen som *"rådgivende og vejledende"* (ibid).

Sat i et mere nutidigt perspektiv, hvor hjerneforskningen og hermed neuropædagogikken indenfor området vinder frem, er det interessant i hvor høj grad, der er sket eller er ved at ske en tilbageskrivning af udviklingshæmningen til det, jeg tidligere med reference til Goffman kaldte en fortolkning ud fra en orientering mod en mere naturlig ramme. Nicolas Rose beskriver, hvordan vi er ved at gå fra psykologiens århundrede til psykiatriens århundrede, hvilket blandt andet betyder, at: *"mens vores ønsker, sindstemninger og utilfredshed tidligere har været beskrevet i et psykologisk rum, bliver de nu beskrevet som en funktion af selve kroppen eller et bestemt organ i kroppen – hjernen [...] vi er [...] på betydningsfulde måder blevet, "neurokemiske selver" (Rose 2009 p.244).*

Neuropsykolog Susanne Frelltofte skriver i indledningen til sin model for *"Udredning af udviklingsalder hos voksne udviklingshæmmede"* (Frelltofte 2002), at hun forholder sig skeptisk i forhold til, hvorvidt der på nuværende tidspunkt kan ændres *"nævneværdigt på færdighedsniveau hos voksne udviklingshæmmede"* (ibid p.8) på samme måde, som det skete i de tidligere DKN-projekter. Argumentationen hentes i, at der i *"mange år har været mange dygtige og ansvarlige pædagoger beskæftiget med daglig aktivisering og stimulering af voksne udviklingshæmmede, samtidig med at enhederne er blevet bedre og bemanningen bedre"* (ibid). En sådan indstilling vil givetvis igen ændre

identitetsfortolkningerne ift. udviklingshæmmede og hermed den rolle, som medarbejderen har og den hjælp/omsorg, der tilbydes de svært udviklingshæmmede.

Konklusion

DKN-projekterne på boinstitutioner for voksne udviklingshæmmede bygger på en ændret opfattelse af udviklingshæmmede i tiden, som styrkes gennem DKN. De udviklingshæmmede går fra en rolle, der primært knytter dem til et pleje- og omsorgsbehov, til en rolle som udviklingsduelige individer, der er i stand til at gennemgå en normaludvikling. DKN vil have medarbejderne til at tolke de udviklingshæmmede ud fra en social ramme som individer præget af miljø og sociale faktorer og med en vilje og evne til at tage valg, frem for tidligere tiders tendens til at se udviklingshæmmede ud fra en naturlig ramme, hvor "naturlige" biologiske faktorer oplevedes som determinerende.

Ændringen i synet på de udviklingshæmmede medfører samtidige ændringer i opfattelsen af medarbejderrollen som afsæt for de interventioner, der iværksættes i beboernes hverdag. De temaer, der aktualiseres omkring beboerens hverdag i DKN, viser ud fra en analyse af samværet omkring aktiviteterne, at man arbejdede målrettet på at generere et rolleskift for medarbejderen fra en sygeplejefaglig omsorgsposition til en mere udviklingsorienteret socialpædagogisk fortolkning. Da beboernes adfærd og færdighedsniveau dog er svært at sammenligne med almindelige mennesker, og da udviklingsfokuset etableres med reference til en udviklingspsykologisk normaludviklingsforståelse, endte de udviklingshæmmede beboere ofte i rollen som "det forvoksede barn", der med deres stagnation på tidligere stadier tilbydes aktiviteter og samvær, som kan fortolkes i en mere familiemæssig ramme, hvor medarbejderen er den voksne og beboeren barnet.

DKN indskriver sig i samtiden ved at betone den ansvarstagende medarbejder og ved at være udtryk for et udliciteret ansvar, der støtter op om ildsjælen. SUM-midlerne, der finansierede projekterne, var i tråd med periodens decentraliseringer af den offentlige sektor, udtryk for en bestræbelse på at effektivisere arbejdet i den offentlige sektor ved at understøtte ansvarstagende initiativer fra mennesker tæt på praksis. SUM-midlerne knytter sig i tråd med dette også til en empowerment diskurs, hvor alle mennesker skal have bedre mulighed for at deltage i de beslutningsprocesser, der vedrører deres dagligdag.

De seks'Det ka' nytte' film

- *Fra Genstand til menneske* (1986). Produceret af Clarté Film og video for Socialpædagogernes Landsforbund.
- *Et spørgsmål om holdning* (1988). Produceret af Clarté Film og video for Socialpædagogernes Landsforbund.
- *Kan du huske Hanne.* (1990). Produceret af Clarté Film og video for Frederiksborg Amt
- *En pædagogisk udfordring.* (1990). Produceret af Clarté Film og video for Frederiksborg Amt
- *Eigils historie.* (1990). Produceret af Clarté Film og video for Frederiksborg Amt.
- *Et liv med 50 års forsinkelse.* (1991). Produceret af Clarté Film og video for Frederiksborg Amt

Interview gennemført ifm. projektet

- Interview med Ester Gregersen den 27. august 2010
- Interview med Poul-Erik Larsen den 5. november 2010

Anvendt litteratur

Andersen N. Å. og Born A. (2001): *Kærlighed og omstilling: Italesættelsen af den offentlige ansatte*. København: Nyt fra samfundsvidenskaberne.

Askheim , O.P. (2003): *Fra normalisering til empowerment*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

Baastrup, M. og Jessen, L. (1992): Man kan ikke forbyde alfabetet. Månedssbladet PRESS nr. 76.

Betak, J. (1998): *Krav om dokumentation for stoveplader*. Berlingske Tidende 15. februar 1998.

Blem, K.B. (2008): *Udviklingsarbejde: 27 millioner der kan nytte*. Socialpædagogerne. Lokaliseret d.25.5.2010 på: www.socialpaedagogen.dk

Bylov, L. (2010): *Den store løsladelse: En kulturhistorisk beretning om empowerment-bevægelserne blandt udviklingshæmmede 1980 – 95*. Doktorafhandling: University College Syddanmark.

Dahlin, U. (1996): *Det ka' nytte. 10 års jubilæum*. Udgivet af Frederiksborg Amt.

Dean, M. (2006): *Governmentality: Magt og styring i moderne samfund*. Frederiksberg: Forlaget Sociologi

Foss, J. (1990): *Det – kan – nytte projekterne*. I: I: Holm, P og Perlt, B (red) *Socialpædagogiske tekster 5. Fra forsøg til udvikling*. København: Socialpædagogisk højskole

- Frelltofte, S. (2002): *Udviklingsalder hos voksne udviklingshæmmede: Kuno Bellers udviklingsbeskrivelse af småbørn. Revideret udgave til anvendelse ved vurdering af udviklingsalderen hos voksne udviklingshæmmede*. Kalundborg: Forlaget Bakke-dal.
- Goffman, E. (2004): *Social samhandling og mikrosociologi*. København: Hans Reitzel
- Heede, D. (2002): *Det tomme menneske: Introduktion til Michel Foucault (2.udg.)*. København: Museum Tusculanum.
- Holst, J. Holm, P. Perlt, B. m.fl (1990): *Udviklingshæmmedes livskvalitet – livskvalitet for alle*. I: Holm, P og Perlt, B (red) *Socialpædagogiske tekster 5. Fra forsøg til udvikling*.
- Jacobsen, M.H. og Kristiansen, S (2002): *Erving Goffmann – sociologien om det elementære livs sociale former*. København: Hans Reitzel
- Jarvinen, M. og Mik-Meyer, N. (2003): *At skabe en klient – institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzel.
- Kirkebæk, B. (1997): *Kommunikation med psykisk udviklingshæmmede*. I: Holm, P og Perlt, B red.: *Socialpædagogiske tekster 3. Fra totalinstitution til selvforvaltning – åndssvage i udvikling*. København: Socialpædagogisk Højskole.
- Kirkebæk, B. (2001): *Normaliseringens periode. Dansk åndssvageforsorg 1940-1970 med særligt fokus på forsorgschef N.E. Bank-Mikkelsen og udviklingen af Statens Åndssvageforsorg 1959-1970*. Holte: Forlaget SOCPOL
- Larsen, P. E. (1997): *Det ka' nytte – En introduktion til og oversigt over teori og virksomhed*. Udgivet af Frederiksborg Amt.
- Medarbejderne I M-huset (1987): *Livet bag facaden – hvad sker der i M-huset?* I: Holm, P og Perlt, B red.: *Socialpædagogiske tekster 3. Fra totalinstitution til selvforvaltning – åndssvage i udvikling*. København: Socialpædagogisk Højskole.
- Mik-Meyer, N. og Villadsen K. (2007): *Magtens former: Sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren*. København: Hans Reitzel
- Møller, L. (1990): *Det kan nytte – Et handicap er hvad vi gør det til: Rapport over et udviklingsprojekt*. Social- og sundhedsforvaltningen Frederiksborg Amt og Socialpædagogernes Landsforbund
- Pedersen, L. M. (2007): *Pædagoguddannelsen – det kan nytte – igen*. Socialpædagogerne april 2007. Lokaliseret d. 11.12.09 på: www.socialpaedagogen.dk
- Rose, N. (2009): *Livets politik: biomedicin, magt og subjektivitet i det 21. århundrede*. København: Dansk psykologisk forlag

Bilag

Skema 1: Opsamling på temaer for samvær og aktiviteter

ADL	Øvrige aktiviteter (oplevelsesorienterede)
Fra genstand til menneske: Tage strømper på, Mobilitytræning i botilbud, på wc og tisse, Ser karbad: snakker om skum, svamp, hun inddrages verbalt og fysisk. Ved projektstart: udtrykkes ambitioner mht at lære: spise, drikke, tage tøj på, være renlig, i det hele taget deltage i aktiviteter der vedrører hende selv med formålet: øget frihed og mulighed for selv at vælge hvad hun ville. I brusebad: vaskes af medarbejder. Et spørgsmål om holdning: På toilet, få tøj på, drikke, får mad, noget at drikke, spiser. Hjælper med at smøre mad. Tøj på, hjælpe med at tage låg på kaffekop, opfordring til at holde på kop. Spise. Sidder i stol imens hans seng redes og han der snakkes til ham om sengeredning imens. Husker du Hanne: Gå rundt i huset og mærke hvor hun er, have te - hjælpe med at hælde, tisse, kaffe. Vælge mellem 2 ting til morgenmad: Yoghurt og havregrød., spise, drikke kaffe (hælde selv), En pædagogisk udfordring: Besked til beboer med TTT at hun skal hente kopper til kaffen. Selv hælde kaffe op. Beboer går ud med affald. Mobilitytræning på gang, sætte opvask i opvaskemaskine. Skal selv bære tøj ud i vaskerum som hun har gjort vådt. Eigils historie: Tøj på og støvler på hjælpe med at tage ud af bordet, feje gulv. Køre beboer i kørestol.	Fra genstand til menneske: Snurre rundt på kontorstol. Ligge på madras: Cykle med benene (medarbejder fører ben). I cafeteria og købe noget at drikke, Tale om dagen v. hjælp af konkreter (før og efter), Gå tur på området, snakke om turen undervejs eks: sol, sten, godmorgen: krammer. Gynge Høre musik, tænde og slukke for båndoptager "ta mig med til Joanna"). Kramme og vugge frem og tilbage tæt omslynget med personale. Gå tur, købe sodavand i cafeteria, gå tur sammen med andre beboere, gynge udenfor. Køre hestevogn i dyrehaven, på bakken, køre radiobil polyppen(eneste udenfor området). Et spørgsmål om holdning: Spise is udenfor i kørestol. Gennemgang af dag: sko på og ud og gå. Gå i gangstativ, kaffe, tegne/male. Boldspil. Ligger sammen med pædagog på madras og aes, kramme. På tur udenfor institutionen. Husker du Hanne: Synger med tegn: i en skov., cykle sofacykel (daghjem), boblebad, bevæge sig til musik (medarbejder svinger hende rundt, bevæger ben mv imens hun ligger på seng), ligge på lydbænk – her lære at bruge sin egen stemme (vigtigt led i hendes udvikling selvom hun ikke kan lære at tale), lytte til stille musik, svømmehal – på vandrutchebane (hjulpet meget på vej af medarbejder). gå til frisøren, blive klippet hos frisøren, mærke på håret der er klippet af, kramme – nusse med medarbejderen, "kæletur", Bus, gymnastik og danse (anden beboer), bliver nusset, holdt om af anden beboer. En pædagogisk udfordring: Høre musik, ser billeder og snakker om hvem de ser, Male. Snakke sammen om hvad beboer har lavet i dag. Sidde på bænk og drikke fadøl (et sted ude i verden) Eigils historie: Kommer gående ud fra botilbud med medarbejder ved sin side, hun laver tegn for hest/ride til Eigil. Sidde i græsset sammen med medarbejder, gen-

spise frokost, Et liv med 50 års forsinkelse: Hjælpes op af seng, får havresuppe i sengen og te, i karbad, tørre hår, få tøj på, stå oprejst ved at støtte sig til seng – ”plejedame” reder seng og taler om det undervejs som måde at inddrage Elna på, gå ud at hente post (fast daglig aktivitet), spiser, hjælpes i seng, køre i bil (3 gange om ugen), bærer varerne, med til at vælge tøj til lægen fordi hun har ændret stilling i stol (mistanke om at pga smerter), med på indkøb.	nemgang af dagsprogram. Konkreter der er placeret i hver sin kurv: ride. Pasning af hest, indkøb hos købmand, bading, og skovtur som faste aktiviteter der kun kan gennemføres hvis der er nok personale. Ridning i skov, give heste hø. Få smurt creme i ansigt og masseret skuldre. Spiller bold, Kører med el-bil,. Gåtur i skov, sidde på bæk ved sø. Gå i skov, øl og kaffe på støtte og aktivitetscenter. Køre karrusel på Bakken. Et liv med 50 års forsinkelse: Klippes af frisør i køkkenet, sidder i lænestol og hører på klaverspil, sidder ved havnen i sin kørestol, masserer med creme samtidig med at muskulatur bevæges og strækkes, mærke luft fra luftventilator, lytter til klaverspil, kalder på klokken og aes på kind, sidde i havnen, spiser is i indkøbscenter.
--	--

Skema 2: Oplevelsesorienterede aktiviteter inddelt i underkategorier

Fysiske/kropsligt-sanselige aktiviteter	Musisk –kreative og naturoplevelser	Udenfor institutionen	Tæt fysisk kontakt mellem beboer og pædagog	Rent fokus på kommunikation om dagligdag
gynge, boldspil, cykle med ben, gå tur, gå i gangstativ, boblebad, blive svinget rundt af medarbejder til musik, beboer på seng: medarbejder bevæger hendes ben, svømmehal, ridning, gåtur i skov, hente post i postkassen i gangstativ, mærke luft fra luftventilator – selv tænde og slukke den.	høre musik, tegne/male, synge med tegn ”I en skov en hytte lå”, ligge på lydbænk – lære at bruge egen stemme, høre musik, sidde i græsset sammen med medarbejder, give heste hø, lytte til klaverspil, sidde ved havnen i sin kørestol.	købe sodavand i cafeteria (internt*), køre hestevogn i dyrehaven, prøve forlystelser på Bakken, spise is ved cafeteria (internt), på tur i en eller anden by, i bus, til frisør, i svømmehal, sidde på bæk og drikke fadøl, indkøb hos købmand (internt), gå og ridetur i skoven, øl og kaffe på støtte- og aktivitetscenter, på indkøb i indkøbscenter. * udenfor boinstitutionen, men på området	kramme og vugge frem og tilbage tæt omslynget med personale, ligge sammen med medarbejder på madras og aes og krammes, ”kæletur”- kramme, nusse med medarbejder, få smurt creme i ansigt og masseret skuldre, aes/ nusses på kinden, masseres.	se på billeder, imens medarbejder taler om, hvad der ses på billedet, gennemgang samt bearbejdning af dagen ved hjælp af konkreter.

Andet: bading, køre med fjernstyret bil